

MORALÎ İBRAHİM VEHBÎ'NİN ŞİİRLERİNDE EHL-İ BEYT'E DAİR

İncinur ATİK GÜRBÜZ*

Özet

İslam inancında Hz. Muhammed'i ve onun "âl/ehl"ini sevmek, onların hatırasına hürmet etmek dinî bir vecibe olarak kabul edilir. Hz. Peygamber'e, onun âline ve ashabına salat ve selam getirmek için sevap kazanma vesilesi olarak görülür. Bu çerçevede Müslümanlar, getirdikleri salat ve selam ile her gün Hz. Peygamber ile onun âlini ve ashabını zikredip onların manevi hatıralarını yüceltirler. Müslümanlar için böylesine önemli olan ve "Âl-i Muhammed, Âl-i Nebî, Âl-i Resûl, Âl-i Abâ" gibi isimlerle anılan Hz. Peygamber'in "âl"inin kimlerden oluştuğu eskiden beri tartışma konusu olagelmıştır. "Âl" ile Hz. Peygamber'in ailesinin, nesebinin ya da ona tabi olanların ifade edildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu noktada, "Ehl-i Beyt, Ehl-i Abâ" terkipleriyle de aynı ya da yakın anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. "Ehl-i Beyt" in ya da "Âl-i Abâ"nın kimlerden oluştuğu konusunda farklı görüşler olmakla birlikte, Hz. Peygamber'e ve onun ehline/âline duyulan derin sevgi ve hürmet bütün İslâm dünyasında ortaktır. Bu sevgi ve hürmet duyguları edebî eserlere de yansımış; hatta kimi eserlerin temelini oluşturmuş, çehresini şekillendirmiştir. Bu makalenin konusunu da söz konusu duruma örneklik teşkil eden *Moralî İbrahim Vehbî Dîvânı* oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle "Ehl-i Beyt" kavramı üzerinde durulmuş, sonrasında Vehbî ile ilgili tespit edilebilen bilgiler paylaşılmıştır. Bundan sonra da Alevi-Bektaşî meşrep bir şair olan Moralî İbrahim Vehbî'nin şiirlerindeki "Ehl-i Beyt/Âl-i Abâ" ile ilgili söylemleri örnekler üzerinden ele alınmış ve şairin bu çerçevedeki yaklaşımı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Moralî İbrahim Vehbî, Ehl-i Beyt, On İki İmam.

ON THE AHL AL-BAYT IN THE POETRY OF İBRAHİM VEHBİ FROM MORA

Abstract

In Islamic belief, loving and showing respect to Prophet Muhammad (PBUH) and his "âl/ehl" is considered a religious duty. Sending blessings and salutations to the Prophet, his family and companions is seen as a means of earning reward. In this context, Muslims mention the Prophet, his family, and companions every day, elevating their spiritual memory through prayers and blessings. The question of who makes up the "âl" of the Prophet, mentioned by various terms such as "Âl-i Muhammed," "Âl-i Nebî," "Âl-i Resûl," and "Âl-i Abâ," has been a subject of debate throughout history. Different views have been put forward regarding whether "âl" refers to the family, lineage, or followers of the Prophet. In this regard, the terms "Ahl al-Bayt" and "Âl-i Abâ" are used interchangeably or in similar contexts. Although there are varying opinions on who constitutes the "Ahl al-Bayt" or "Ahl al-Abâ", the deep love and respect for the Prophet and his family is universal across the Islamic world. These feelings of love and respect have also been reflected in literary works, and have even formed the foundation and shape of some pieces. This article focuses on the Divan of İbrahim Vehbi from Mora, a work that exemplifies this situation. The paper first discusses the concept of "Ahl al-Bayt" and then shares the available information about Vehbi. After that, the article examines the expressions related to "Ahl al-Bayt/Âl-i Abâ" in the poetry of İbrahim Vehbi, an Alevi-Bektashi poet, through examples, and evaluates the poet's approach within this framework.

* Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm e-posta: incinuratik@hotmail.com ORCID: 0000-0002-4551-9741

Gönderilme Tarihi: 23 Şubat 2025

Kabul Tarihi: 14 Nisan 2025

Yayımlanma Tarihi: 30 Nisan 2025

Keywords: Classical Turkish Literature, İbrahim Vehbî from Mora, Ahl al-Bayt, Twelve Imams.

Giriş

İslam inancı çerçevesinde *Ehl-i Beyt* kavramı ile kimlerin kastedildiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak Cahiliye Dönemi'nde putlar evinin bekçiliğini yapanları ifade eden *Ehl-i Beyt* kavramı, sonraki dönemlerde Kâbe'deki vazifelerden sorumlu olan kişileri karşılamak üzere kullanılmıştır. Lügat manası olarak *ev halkı* anlamına gelen *Ehl-i Beyt* kavramı genelde “ev sahibiyile onun eşini, çocuklarını, torunlarını ve yakın akrabalarını”; özelde ise “Hz. Muhammed'in ailesini ve soyunu” ifade eder. Nitekim terkip, *Kur'ân-ı Kerîm*'de üç ayette “kişinin eşi ve aile efradı” anlamıyla yer almaktadır¹. Hadislerin bir kısmında Hz. Peygamber ve ailesini, bir kısmında da ashabı ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra kimlerin *Ehl-i Beyt* üyesi olduğuna dair ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Hz. Ali'nin şehit edilmesi, Hz. Hasan'ın halifelikten çekilmesi ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesiyle farklı bir mahiyete bürünmüş olan İslam toplumu içerisinde birçok fikrî, siyasi ve dinî oluşumların sahneye çıkarak birbiriyle mücadele etmelerine neden olmuştur (Fevzî, 2000, s. 403; Özel, 1989, s. 305; Öz, 1994, s. 498; Varol, 2003, s. 110).

Sünnî inancında *Ehl-i Beyt*'e Hz. Peygamber'in zevcelerinin, kızlarının ve torunlarının dâhil olduğu kanaati hâkim olmakla birlikte farklı rivayetler mevcuttur. Bunlardan ilkinde göre Hz. Peygamber, Hz. Zeynep ile evlendiğinde Hz. Âişe başta olmak üzere hanımlarının odalarını dolaşarak onlara “Allah'ın selâmı üzerinize olsun ey Ehl-i Beyt!” diye seslenerek onların *Ehl-i Beyt* olduklarını beyan etmiştir. Diğer bir görüşe göre de Hz. Muhammed, Ümmü Seleme'nin evindeyken *Ehl-i Beyt*'le ilgili ayet inzal olunca Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i abâsının altına almış ve “Allah'ım, bunlar benim *Ehl-i Beyt*'imdir, onları günahlarından temizle.” şeklinde dua etmiştir. Ümmü Seleme, kendisinin *Ehl-i Beyt*'ten olup olmadığını sorunca Hz. Peygamber, “Sen zaten kendi yerindesin, sen hayır üzeresin.” şeklinde cevap vermiştir. Bunların dışında sadaka almaları haram kılınan Ebû Tâlib, Akîl, Cafer ve Abbas'ın ailesine mensup olanlar ile Abdullah b. Mes'ûd ve Selmân-ı Fârisî gibi sahabelerin de *Ehl-i Beyt*'ten kabul edilmesi söz konusudur (Öz, 1994, s. 498- 499; Uludağ, 1989, s. 306-307).

¹ “Elçiler de ‘Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinizdedir, ey hâne halkı! Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir’ dediler.” (*Kur'ân-ı Kerîm*, Hûd 11/73) ayetinde Hz. İbrahim'in eşini; “Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” (*Kur'ân-ı Kerîm*, Ahzâb 33/33) ayetinde Hz. Muhammed'in eşini; “Biz önceden onun, başka sütanneleri kabul etmesini engellemiştik. Bunun üzerine ablası, ‘Sizin adınıza onun bakımını üstlenecek, üzerine titreyecek bir aile bulayım mı?’ dedi.” (*Kur'ân-ı Kerîm*, Kasas 28/12) ayetinde de Hz. Musa'nın aile efradını ifade edecek şekilde kullanılmıştır (Ayrıntılı bilgi için bk. Öz, 1994, s. 498).

Şia telakkisine göreyse *Âl-i Abâ'*'ya dâhil olan beş kişi (Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin), aynı zamanda *Ehl-i Beyt*'i teşkil etmektedir (Uludağ, 1989, s. 306).

İtikadi görüşlerinin temeline *Ehl-i Beyt*'i yerleştiren zümreleri ifade eden bir terim olarak Alevilik (Şenzeybek, 2019, s. 435) inancına göre ise *Ehl-i Beyt*; Hz. Peygamber, Hz. Fatıma ve On İki İmam ile bunların eşlerinden ve nesillerinden meydana gelmektedir (Üçer, 2004, s. 275).

Ehl-i Beyt ile kastedilenin kimler olduğu konusundaki ihtilafların, “sekaleyn hadisi” olarak bilinen “Size iki önemli şey (sekaleyn) bırakıyorum, onlara sıkı sarıldığınız sürece asla sapıtmazsınız. Onlar, Allah’ın kitabı ve *Ehl-i Beyt*’imdir.” şeklindeki hadisin, Ehl-i Sünnet ve Şia tarafından kendi düşünce ve algılarına göre farklı yorumlanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Yavuz, 2005, s. 333). Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da bu konuya bir netlik kazandırılmamıştır. Meseleyi çeşitli yönleri ile değerlendiren Adil Yavuz, birden fazla sahabe tarafından rivayet edilen bu hadisin lafız ve mana bakımından farklılıklar taşıdığını ve bu hadis ile tek bir konuşma ya da olayın nakledilmediğini belirtir. Ayrıca Yavuz, bu hadisin Hz. Peygamber’den sonra, *Ehl-i Beyt*’in hukukunun korunmasını isteyen tavsiyeler içerdiğini ve *Ehl-i Beyt*’in, Şia’nın iddia ettiği gibi *Kur’ân-ı Kerîm* seviyesinde bir hidayet kaynağı olarak görülmesinin mümkün olmadığını da ifade eder (Yavuz, 2005, s. 360).

Ehl-i Beyt kavramının çerçevesinin ne olduğuna, kimlerin *Ehl-i Beyt* kabul edilmesi gerektiğine, teribin Ehl-i Sünnet ve Şia tarafından algılanışındaki farklılara dair yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır (Bu konuda örnek olması açısından bk. Adıgüzel, 2015; Gümüšoğlu, 2014; Coşkun, 2004).

Klasik Türk Edebiyatında *Ehl-i Beyt*’e Dair

İslam inancında Hz. Muhammed’i ve onun “âl”ini sevmek, onların hatırasına hürmet etmek dinî bir vecibe olarak kabul edilir. Müslümanlar bu vecibenin gereği olarak Hz. Peygamber’e, onun âline ve ashabına salat ve selam getirirler². Böylelikle her gün Hz. Peygamber ile onun âlini ve ashabını zikredip onların manevi hatıralarını yüceltirler. Söz konusu dinî vecibe algısı, tarih boyunca tüm İslam coğrafyasında Hz. Peygamber’i ve onun âlini/ehlini Müslümanların gündelik yaşantılarının bir parçası hâline getirmiştir. Bu anlayış çerçevesinde edebî eserlerde de Hz. Peygamber’e ve onun soyuna verilen önemin bir tezahürü olarak Hz. Ali ve Hz. Hüseyin başta olmak üzere bütün *Ehl-i Beyt* mensuplarına yer verilmiştir.

² Ehl-i beyte duyulan muhabbetin kaynağı olarak; “Resulüm sizden peygamberlik vazifesine mukabil ücret istemez; yalnız âl-i beytine meveddet (sevgi ve saygı) ister.” (*Kur’ân-ı Kerîm*, Şûrâ 42/23) ayeti gösterilir. Bu ayet “meveddet ayeti” olarak bilinir (bk. İçli, 2023, s. 17).

Ehl-i Beyt'e duyulan sevgi ve saygı, klasik Türk edebiyatı metinlerinde farklı şekillerde tezahür etmiştir³. Özellikle Kerbelâ hadisesi gibi tüm İslam dünyasının ortak hafızasında derin izler bırakmış olan olaylar için müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bunların dışında bu şahıslardan bazıları için methiye, mersiye gibi farklı türlerde şiirler yazılmıştır. Bu bağlamda eserlerde en çok yer alan isim Hz. Ali'dir. Hz. Ali mezhep, tarikat, meşrep fark etmeksizin derin bir sevgi ve bağlılıkla şiirlere konu edilmiş; onunla ilgili cenknâme, hilye, mevlid, menakıbnâme gibi türlerde eserler yazılmıştır. Türk destan geleneğinin etkisiyle Hz. Ali, cenknâme türündeki eserlerde *gazi* tipine uygun olarak tasvir edilmiştir. Tursun Fakih'in *Gazavatnâme*'si bu türün Türk edebiyatındaki ilk örneği olarak değerlendirilir. Yemînî'ye ait olan *Fazîletnâme* isimli mesnevide de Hz. Ali'nin üstün meziyetleri menakıbnâme türünde anlatılmıştır. Es'ad Mehmed Efendi, *Gülistân-ı Şemâil*; Cevrî, *Hilye-i Çehâr-yâr-ı Güzîn* adlı eserlerinde Hz. Ali'nin hilyesinden ve faziletlerinden bahsetmişlerdir. Şemseddin Sivâsî *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn*'in altıncı babında Hz. Ali'den bahsetmiş ve burada Hz. Ali'nin doksan beş menkıbesine yer vermiştir. Çeşitli eserlerin ve divanların içinde de Hz. Ali için yazılan mevlid türündeki eserlere rastlanmaktadır. Yemînî'nin *Fazîletnâme*'sinde yer alan 217 beyitlik bölüm, *Ca'ferî Divanı*'nda yer alan 244 beyitlik şiir, Necmî Ali'nin *Divan*'ı içerisinde yer alan 75 beyitlik şiir buna örnek olarak verilebilir. Yine Süleyman Celâleddin'in *Mevlid-i Cenâb-ı Ali* adlı eserini, Mehmed Şemseddin'in *Mesâr-ı Şemsü'l-Mısri Fi'l-Mevlidi'l-Muhammedî* isimli eserini, Tâhirü'l-Mevlevî'ye ait olduğu düşünülen mevlidi, Şemseddin Kubat'a ait olan mevlidi de Hz. Ali'yi konu alan metinler olarak sıralamak gerekir. Bunlar dışında Hz. Ali na'atları edebiyatımızda en çok örneği olan türler arasında yer almaktadır. Bu tür şiirler daha çok tasavvufi eğilimlere sahip şairler tarafından farklı nazım şekillerinde kaleme alınmıştır. Söz konusu şiirlerin muhtevasını da şairin ilmi ve edebî şahsiyeti belirlemiştir⁴. Bu çerçevede bazı şairlerce Hz. Ali'nin şecaati, kudreti, adaleti işlenirken bazı şairlerce de velayeti öncelikli

³ Bu çerçeveden olmak üzere Hatice Kübra Tekdemir (2024, s. 305), *Ehl-i Beyt* kavramının edebî eserlerde “pençe-i âl-i abâ” ibaresi ile de karşılandığından ve Hz. Peygamber, Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan beş kişiyi kast edecek şekilde kullanıldığından bahsederek bu durumaYenişehirli Avnî Bey'den örnek vermiştir:

Merhamet kıl pençe-i âl-i abânun aşkına

Avnî-i şeydâ dahîlündür senündür yâ Ali

⁴ Geçmişten günümüze Ehl-i Beyt sevgisi meşrep fark etmeksizin bütün toplumun ortak hissiyatı olagelmıştır. Edebiyatımızda da bu hissiyat Alevi-Bektaşî şairlerin yanı sıra Sünnî şairlerce de şiirlerde işlenmiştir. Özellikle de Kerbelâ hadisesinin acısı, belirli bir tarikat ve mezheple sınırlı kalmaksızın herkes tarafından paylaşılmaktadır (Arslan ve Erdoğan, 2009, s. xiii). Bu çerçevede Ehl-i Beyt sevgisinin klasik şiirde işleniş üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Müjgan Cunbur (1996) tarafından yapılan çalışmada, çeşitli türlerde yazılmış eserlerle birlikte divanlar içinde yer alan şiirlerde geçen Ehl-i Beyt sevgisine dair tespitlere ve örneklere yer verilmiştir. Şadi Aydın (2011) tarafından yapılan çalışmada maktel ve mersiye dışındaki şairlerin kaside ve gazellerinde yer alan Ehl-i Beyt'e dair unsurlara odaklanılarak Şeyhî, Ahmet Paşa, Necatî, Bakî, Fuzulî, Ruhî-i Bağdadî, Üsküdarlı Aşkî, Hayalî Bey, Nefî, Yahya Bey, Nailî-i Kadim ve Şeyh Galip'ten hareketle klasik şairlerin konuya bakışına dair tespitlerde bulunulmuştur. Gönül Delice de (2024) hazırladığı doktora tezinde 15 ve 16. yüzyıl divanları üzerinden konuya dair incelemelerde bulunmuştur.

olmak üzere ilmi, irfanı, ahlakı, sehaveti konu edilmiştir (bk. Yekbaş, 2013; Yıldırım Sarıkaya, 2004).

Ehl-i Beyt mensupları arasında Hz. Ali'den sonra ismine en çok rastlanan şahıs Hz. Hüseyin'dir. Bu durum, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmiş olmasıyla ilişkilidir. Zira onun Kerbelâ'da yaşadıkları İslam dünyasının ortak hafızasında derin izler bırakmıştır. Özellikle bu konuyu işleyen müstakil eserler sayesinde Hz. Hüseyin'in hatırası canlılığını hiç yitirmemiştir. Hz. Hüseyin; Kerbelâ mersiyeleleri, makteller, muharremiyyeler dışında; yaşadığı hadiseler, değerleri, üstünlükleri, faziletleri dolayısıyla da çeşitli şiirlere konu edilmiştir (İyişenyürek, 2020, s. 174). Bazı şiirlerde de klasik şiirin semboller dünyası içerisinde sevgiliye ait güzellik unsurlarıyla tasvir edilmiştir (bk. Atik Gürbüz, 2012).

Bu makalenin konusu da Moralı İbrahim Vehbî'nin şiirlerinde *Ehl-i Beyt*'in ne şekilde yer aldığının ortaya konulmasıdır.

Moralı İbrahim Vehbî'ye Dair

Kaynaklarda Vehbî ile ilgili sınırlı bilgi bulunmaktadır. Hakkında bilgi bulunan ender kaynakların başında Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Bektaşî Edebiyatı Antolojisi* (1956, s. 113-116) adlı eseri gelmektedir. Söz konusu eserde Vehbî'nin Moralı olup Moralı Süleyman adlı bir şeyhe intisap ettiği kayıtlıdır. Ayrıca Bektaşî geleneğine mensup bir şair olduğu ve Selimağa Kütüphanesi Haşim Paşa Kitaplığı Nu. 76/4'te bulunan *Divân*'ının 1861'de basıldığı bilgileri yer almaktadır. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (Komisyon, 1976, s. 524) ile *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde (bk. Özkan, 2015) de Ergun'un verdiği bilgiler neredeyse aynen tekrar edilmiştir. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde "Bektaşî şairi" olarak tanımlanan Vehbî'nin herhangi bir dayanak gösterilmeksizin XIX. asır şairi olduğu kaydedilmiştir. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde ise tarikat belirtilmeksizin "tekke şairi" olarak tanımlanmış ve yaşadığı döneme ilişkin bir bilgi verilmemiştir.

Vehbî'nin şiirleri, Konya Büyükşehir Belediyesi A. R. İzzet Koyunoğlu Şehir Müze ve Kütüphanesi, no. 15010 ve Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Haşim Paşa Koleksiyonu, no. 76/4'e kayıtlı olan iki farklı yazma eser içinde bulunmaktadır. Kaynaklarda (Komisyon, 1976, s. 524; Özkan 2015) bahsedilen 1861 tarihli matbu nüshası ise tespit edilememiştir. Yukarıdaki yazmalarda Vehbî'nin toplam 147 şiiri tespit edilmiştir. Her iki nüshada da ortak olan şiirler bulunduğu gibi, farklı şiirler de mevcuttur (Atik Gürbüz, 2022)⁵. Vehbî'nin şiirleri tasavvufi içerikli olup *Ehl-i Beyt*'e ilişkin söylemler önemli bir yer tutmaktadır.

⁵ Nüshalarda farklı şiirlerin bulunması, eserin başka nüshalarının da olabileceği ihtimalini akla getirmektedir (Atik Gürbüz, 2022).

Vehbî'nin Şiirlerinde *Ehl-i Beyt*'e Dair

Vehbî'nin şiirlerinde *Ehl-i Beyt* ile ilgili farklı bağlamlarda değerlendirilebilecek çok sayıda beyit yer almaktadır. Bunlardan bazıları *Ehl-i Beyt* ile ilgili inanışlara ve kabullere dairdir. Aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in -yukarıda değinilen- "Size iki önemli şey (sekaleyn) bırakıyorum, onlara sıkı sarıldığınız sürece asla sapıtmazsınız. Onlar, Allah'ın kitabı ve *Ehl-i Beyt*'imdir." şeklindeki hadisine bir gönderme yapılmaktadır. Beyte göre resuller şahı, dünyanın inananlar için cehennem vadisi olduğunu ve bu zindandan kurtulmak için *Âl-i Abâ*'ya uymaları gerektiğini söylemiştir:

Mü'mine siccîn olup dünyâ dedi şâhu'r-resûl
Gel bu zindân içre sen âl-i abâyîlere uy (H 27b, K 36b)⁶

Söz konusu hadis çerçevesinde *Ehl-i Beyt* mensuplarına ulvilik atfedilmiştir. Vehbî aşağıdaki örneklerde *Ehl-i Beyt*'e duyduğu aşkı aracı kılarak bu aşk hürmetine Hz. Ali'den yardım istemektedir:

Ehl-i beyt aşkına hürmet yâ Alî senden meded (H 6b, K 10a)

*Ehl-i beyt*in aşkına hem Emîrû'l-mü'minîn
Yâ Nebiyyu'llâh meded kıl yâ Şefî'ü'l-müznibîn (K 31a)

Îmâm Hasan hulku'r-rızâ hakkıyçün
Îmâm Hüseyin şâh şehîdin hakkıyçün
Kerbelâda şehîdlerin hakkıyçün
Afv eyle günâhım mürvet yâ Alî (K 38a)

Şair aşağıdaki beytinde *Âl-i Abâ*'yı sevmenin ve gece gündüz sürekli olarak onların ismini zikretmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Zira kişi bu sevgi ve vird sayesinde Allah'ın veli kullarından bir hâline gelir:

Vehbî vird eyle dilinde hânedânı rûz u şeb
Kim sever âl-i abâyı evliyâdır sevdiğim (H 18a, K 23b)

⁶ Bu gönderme sisteminde **K** harfi, Konya Büyükşehir Belediyesi A. R. İzzet Koyunoğlu Şehir Müze ve Kütüphanesi, no. 15010'a kayıtlı yazmayı ve **H** harfi ise Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Haşim Paşa Koleksiyonu, no. 76/4'teki yazmayı karşılamaktadır. Bu harflerden sonra gelen sayılar varak numaralarını, "a, b" harfleri de sayfaları işaret etmektedir.

Vehbî'nin şiirlerinde -yukarıdaki örneklerde olduğu gibi- genel olarak *Ehl-i Beyt*'e yapılan göndermelerin dışında, *Ehl-i Beyt* mensubu olan şahsiyetlerle ilgili beyitler de yer almaktadır. Gelenekle uyumlu olarak en sık yapılan gönderme Hz. Ali'ye aittir.

Hz. Ali

Hz. Ali, Hz. Muhammed'in amcası Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Tam adı Alî b. Ebû Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî'dir. Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce MS. 600 yılında Mekke'de doğduğu rivayet edilir. Annesi Fatıma binti Esed b. Hâşim'dir. Mekke'de baş gösteren kıtlık üzerine Hicret'e kadar Hz. Muhammed'in himayesinde büyümüş olan Hz. Ali, Hz. Peygamber'e ilk iman edenler arasındadır. Çocuklar arasında ilk inanan ve Hz. Muhammed ile ilk namaz kılan kişi olduğuna inanılır. Haydar⁷ ve Emîrû'l-Mü'minîn⁸ olarak bilinir. Başta Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber savaşları olmak üzere bütün gazvelere katılarak Hz. Muhammed'in sancaktarlığını yapmış olan Hz. Ali aynı zamanda buralarda büyük kahramanlıklar göstermiştir. Demir bir kapıyı kalkan olarak kullandığı Hayber Savaşı, pek çok yara almasına rağmen Hz. Muhammed'i korumaya devam ettiği Huneyn ve Uhud savaşları onun gücü, kuvveti ve cesareti ile anılmasına sebep olmuştur. Hz. Muhammed'in kâtipliğini ve vahiy kâtipliğini yapan Hz. Ali, Hudeybiye Antlaşması'nı da yazan kişidir. Son halife olan Hz. Ali, Hicret gecesinde Hz. Muhammed'i öldürmeye gelen müşriklere karşı onu korumak ve

⁷ Aslan, en eski dönemlerden beri hemen bütün milletlerde olduğu gibi Arap toplumunda da kuvvet, cesaret, kahramanlık sembolü sayılmış ve bu sebeple Hz. Ali'ye de "Haydar" denilmiştir (DİA, 1998, s. 24).

⁸ Hz. Peygamber hacdan dönerken yolda bir yerde konaklamış, namaz kılınacağını ilân ettikten sonra Hz. Ali'nin elini tutmuş, "Ben müminlere kendi canlarından daha yakın değil miyim?" diye sormuş, "Evet" cevabını aldıktan sonra da "Ben kimin dostu isem bu da onun dostudur. Allah'ım! Onu sevenleri sen de sev, ona düşman olanlara sen de düşman ol!" demiştir. Bu olay Şiî kaynaklarda çok farklı bir şekilde yer bulmuştur. Söz konusu kaynaklara göre; Hz. Peygamber hac vazifesini ifa edip Medine'ye dönerken Ali'yi kendisinden sonra halife olarak ilân etmesini emreden ayet nâzil olmuş, fakat Peygamber bu tebligatı ashap arasında kargaşanın çıkmayacağı uygun bir zamanda yapmak düşüncesiyle biraz geciktirmeyi düşünmüş, bunun üzerine sahâbîler dağılıp gitmeden tebliğ etmesi gerektiğine dair ikinci bir ayet nâzil olmuştur. Allah Teâlâ, "Ey Resulüm! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini ifa etmemiş olursun; Allah seni insanlardan koruyacaktır." (*Kur'ân-ı Kerîm*, Mâide 5/67) ayetini bu maksatla inzâl etmiştir. Hz. Ali'nin halife tayin edildiğini tebliğ etmenin kendisine herhangi bir zarar getirmeyeceğini anlayan Hz. Peygamber, Gadîr-i Hum'da konaklama emri vermiştir. Yüksekçe bir yere çıkıp Ali'yi sağına almış, yakında rabbine kavuşacağını belirttikten sonra Allah'ın kitabı ile Ehl-i Beyt'ine sarıldıkları takdirde doğru yoldan sapmayacaklarını söylemiş, daha sonra Hz. Ali'nin pazılarından tutarak, "Ben kimin dostu isem bu Ali de onun dostudur. Allah'ım! Onu dost bilene dost, düşman bilene düşman ol; ona yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakanı da perişan et!" demiştir. Öğle namazını kıldırdıktan sonra Ali'nin emîrû'l-mü'minîn selâmı ile selâmlanarak tebrik edilmesini emretmiş, Peygamber zevceleri de dâhil olmak üzere kadın erkek bütün sahabeler onu kutlamışlardır (Kandemir, 1989, s. 377).

peygamberin evde olduğu izlenimini oluşturmak maksadıyla geceyi Hz. Muhammed'in evinde geçirmiştir (Fığlalı, 1989, s. 371-374). Hz. Muhammed'e olan saygı, sevgi ve bağlılığı sebebiyle halifeler arasında en çok ismi anılan kişi olmuştur. Bu sebeple edebî eserlerde Hz. Ali'ye özel bir yer ayrılmıştır. Müstakil olarak Hz. Ali'yi konu alan eserler yazıldığı gibi Hz. Ali ile ilgili bir kıssanın, yaşanmış olan bir olayın veya bir unsurun şiire konu olması ya da telmih unsuru olarak kullanılması da söz konusu olmuştur. Edebî eserlerde Hz. Ali, *Şâh-ı Merdân*, *Şîr-i Yezdân*, *Şîr-i Hudâ*, *Allah'ın Arslanı*, *Esedü'llâh*, *Hayder/ Haydar*, *Haydâr-ı Kerrâr*, *Seyfû'd-dîn*, *Aliyyü'l-Murtazâ*, *Sâkî-i Kevser*, *Şâh-ı Velâyet*, *Şâh-ı Necef*, *Dürr-i Necef*, *Padişâh-ı Necef*, *Ebu Turâb*, *İmâm-ı Evliyâ*, *Emirü'l-Mü'minin*, *Murtezâ*, *Kasım* gibi isim ve sıfatlarla övülerek anılır (Bu konuda bk. Demir, 2011, s. 103; Savran ve Keklik, 2013, s. 1030). Vehbî de *Divan*'ında benzer kelimelerle Hz. Ali'ye yer vermiş, ona olan sevgisini, saygısını ve bağlılığını dile getirmiş, ondan yardım istemiştir. Bu çerçevede *Vehbî Divanı*'ndan seçilen aşağıdaki ilk örnekte Allah'ın günahlarını affetmesini isteyen şair, *Haydar-ı Kerrâr*'ın bu uğurda kendisine himmet etmesini ummaktadır. İkinci örnekte ise Allah'tan, Hz. Peygamber'in hatırı için Allah aşkını kendisine dost kılmasını, Aliyyü'l-Murtazâ hatırına da hidayet (doğru yola iletme) nurunu vermesini istemektedir. Üçüncü örnekte de Kevser sakisi olarak nitelediği -ve bütün şiir boyunca yüceliğinden bahsettiği- Hz. Ali'nin örtüyü kaldırıp yüzünü göstererek -Hurufilik inancına atfen- güzel yüzündeki kitabı okutmasını ve kendisini İlâhi aşkın şarabına kandırmasını arzulamakta, bu yolda Hz. Ali'den lütufta bulunup kendisine yardım etmesini istemektedir:

Vehbî Dedem söyler ehl-i dil anlar

Suçumuz afv ede Hazret-i Gaffâr

Himmet ede bize *Haydar-ı Kerrâr*

Deryâ-yı tevhîdde ummânda idim (H 16b, K 25a)

İlâhî aşkını yâr et be-hakk-ı Mustafâ yâ Rab

Hidâyet nûrun ihsân et *Aliyyü'l-Murtazâ* yâ Rab (H 4a, K 6a)

Göster didârını ref et nikâbı

Okut vech-i hüsnündeki kitâbı

Sâkî-i Kevsersin kandır şarâbı

Meded mürüvvet yâ Muhammed yâ Alî (K 41b)

Divan metninin 9b-10a yapraklarında “yâ Alî senden meded” redifli iki şiire yer verilmiştir. Şiirlerin redifinden de anlaşılacağı üzere şair, bu şiirler vesilesiyle Hz. Ali'den manevi anlamda “lütuf, yardım” dilemektedir. Vehbî, gönül hastalarına

himmet eden, gönlün karanlık gecelerini aydınlatan Hz. Ali'den; dedikodulardan canı yanmış, garip, hasta ve aciz bir kul olarak nitelediği şahsı için “meded” diyerek yardım istemektedir:

Kâl ü kîlden yandı cânım *yâ Alî senden meded*

Abd-i âciz bir garîbem *yâ Alî senden meded* (H 6a, K 9b)

Geldi dilde şeb-i zulmet *yâ Alî senden meded*

Hastayız kıl bize himmet *yâ Alî senden meded* (H 6b, K 9b)

Hz. Ali söz konusu edildiğinde onunla birlikte anılan en önemli unsurlardan birisi de Zülfekâr isimli kılıcıdır. Kelime, Türkçeye Zülfikâr şeklinde geçmiştir. Bu kılıcın iki tarafı da keskindir ve ortası yivlidir. Bedir Gazvesi'nde ele geçirilenler arasında yer alan Zülfekâr'ı Hz. Muhammed kendisi için ayırmıştır. Yedi karış uzunluğunda ve bir karış genişliğindeki kılıcı Hz. Ali'ye verinceye kadar Hz. Muhammed kendisi kullanmıştır. Hz. Muhammed'in, Zülfekâr'ı Hz. Ali'ye ne zaman hediye ettiği kesin olarak bilinmemekle birlikte Uhud Gazvesi'nde verdiği ve bu sırada *Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ Zülfikâr* (Ali'den başka yiğit, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur) dediği de rivayet edilir (Öz, 2013, s. 553). Vehbî de şiirlerinde Hz. Ali ile ilgili bu unsurlara yer vermiş, şiirinde “Lâ fetâ” (yiğit yoktur) lafzına yer vererek Hz. Peygamber'in yukarıdaki cümlesine gönderme yapmıştır:

Horasândan gelir bil toksan bin er

Sancakları kara belleri kemer

Zü'l-fekâr destinde sırında *Haydar*

Muhammed Alînin oğlu geliyor (H 7b, K 13b)

Bir kılı kırk yardı *Murtazâ Alî*

Kılıncdan keskince şâhımın yolu

Akar dâ'im dinmez çeşmimin seyli

Mürvet Hasan Hüseyin Muhammed Alî

Meded Hunkâr Hâcî Bektaş-ı Velî (H 26b, K 39b)

N'edeyim ne işleyem bu dehr-i zen mekrine men

Lâ fetâ sen eyle nusret *yâ Alî senden meded* (H 6b, K 10a)

Fahr-ı âlem şâh-ı levlâk⁹ Mustafâdır sevdigim

Lâ fetâ illâ Aliyye 'l-Murtazâdır sevdigim

(H 17b, K 23a)

Kanber/Kamber de Hz. Ali ile anılan şahıslar arasında yer almaktadır. Kanber¹⁰, Hz. Ali'nin azatlı kölesidir. Siyahî olan bu kölenin Selmân-ı Fârisî olduğuna ve ölene kadar Hz. Ali'nin sırrını taşıdığına ve ona hizmet ettiğine de inanılmaktadır (Yakıcı ve Özdemir, 2012, s. 251). Vehbî de şiirinde “Âl-i Abâ'nın bendesi, Selmân, Kanber” kelimelerini aynı mısırda kullanarak bu inanışa göndermede bulunmuştur. Yine başka bir şiirinde de “Hânedân-ı Mustafânun Kanberi” diyerek Kanber'i, Hz. Peygamber'in soyundan gelenlere hizmet eden şeklinde tanımlamıştır. Söz konusu beyitte on iki imamı ve on dört masumu sevdiğini söyleyen şair, Kanber'in kurbanı olduğunu belirterek kendi konumunu da ortaya koymuştur:

Ol melûl olmuş gezer Mûsî Rızânın hakkı'çün

Bende-i Âl-i Abâ Selmân u Kanber incinir

(H 9b, K 10b)

On'ki imâm çârdeh-i ma'sûm muhibbi olmuşum

Hânedân-ı Mustafânın Kanberine kurbânım

(H 17b, K 23a)

Hz. Fatıma

Hz. Fatıma, Kureyş'in Kabe'yi yeniden inşası sırasında (M. 605) Mekke'de doğmuştur. Kardeşleri Zeynep ve Rukiye'den küçük, Ümmü Gülsüm'den büyük olduğu söylense de Hz. Muhammed'in en küçük kızı olduğu görüşü kabul görmektedir. Hz. Muhammed'in kendisine “Ümmü Ebîhâ” (babasının annesi, anam) şeklinde hitap etmesi dolayısıyla kaynaklarda bu künyeyle zikredilmiştir. Ayrıca Zehrâ, Betûl lakaplarıyla anılmıştır. Hz. Ali ile evlenmiştir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in annesidir. Hz. Muhammed'in nesli Hz. Fatıma'nın çocukları vasıtasıyla devam etmiştir. Hz. Fatıma, babasının vefatından beş buçuk ay sonra 22 Kasım 632'de vefat etmiştir. Hz. Muhammed'e olan düşkünlüğü, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in annesi olması, âl-i abâdan sayılması ile kaynaklarda geçmektedir (Kandemir, 1995, s. 219-223).

⁹ *Levlâk* kelimesi, *Levlâke levlâke lemâ halaktü 'l-eflâke* (Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım) hadis-i kudsîsini hatırlatmak amacıyla kullanılmıştır ve bu hadis, tasavvufî şiirlerde şairlerin en çok alıntılardıkları söz kalıplarından birisidir (Yıldırım, 2018, s. 156).

¹⁰ Alevî inanç sisteminde, kamberlik ismi verilen bir gelenek vardır. Bu inanışa göre kamberlik geleneğinin kökenini Hz. Ali'ye kamber (köle, hizmetçi) olduğuna inanılan Selmân-ı Fârisî'ye dayandıranlar olduğu gibi İmam Hasan ve Bilal-i Habeşî'ye de bağlayanlar bulunmaktadır (Bu gelenek ve kökenleri için bk. Yakıcı ve Özdemir, 2012; Ergun, 2011).

Vehbî, şiirlerde Hz. Fatıma'yı, annesi Hz. Hatice ile birlikte anmıştır. Şair, kadınların en hayırlıları olarak tanımladığı Hz. Fatıma ve annesinin hürmetine/aşkına ihsan ve bağışlanma dilemektedir:

Be-hakk-ı çâr-deh-i ma'sûm bağışla Vehbînin cürmün

Hadîce *Fâtıma* hakkı yüz[ü] hürmetine yâ Rab (H 4a, K 6a)

Hadîce hem *Fâtıma* hayrû'n-nisânın aşkına

Ehl-i beyt aşkına hürmet yâ Ali senden meded (H 6b, K 10a)

Hem Hadîce *Fâtıma* hayrû'n-nisânın aşkına

Şâh Hasan hulku'r-rızâ aşkına ihsân eyle gel (K 22a)

Hz. Fatıma'nın genç yaşta vefat ettiği ve Hz. Hüseyin şehit edildiğinde hayatta olmadığı bilinmektedir. Ancak şair, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anlattığı şiirde de “âh edip ağlar” diyerek Hz. Fatıma'ya yer vermiştir:

Hadîce *Fâtıma* âh edip ağlar

Âşık olan tutar yas mâtemler

Hak Muhammed Ali cigerin dâğlar

Gel dînim îmânım İmâm Hüseyin

Gözlerimin nûru Hasan Hüseyin (K 26b)

Hz. Hasan

Hz. Hasan, Hz. Muhammed'in torunu, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın büyük oğludur. 625 yılında Medine'de doğduğu, isminin dedesi Hz. Muhammed tarafından konduğu ve yine dedesi tarafından künyesinin Ebû Muhammed olarak verildiği bilinmektedir. Kaynaklarda Hz. Muhammed'e benzediği aktarılmaktadır. İlk halife döneminde ortaya çıkan olaylara fiilen katılmayan Hz. Hasan, Hz. Osman'ın hilafeti esnasında kardeşiyle birlikte Horasan Seferi'ne katılmış, Hz. Osman'ı isyancılara karşı korumuştur. Babası Hz. Ali'nin halife olmasıyla birlikte ona karşı çıkanları ikna etmek için Kufe'ye gitmiş, Cemel Vakası'nda, Sıffin Savaşı'nda babasının yanında bulunmuştur. Hz. Ali şehit edilince kendisine biat edilmiştir. Muâviye'nin hilafetine karşı çıkması ve etrafındakilerin savaşmak istememesi üzerine hilafeti Muâviye'ye bırakan Hz. Hasan, bu şekilde Müslümanların kanlarının dökülmesini önlemiş ve hilafetten feragat etmiştir. Daha sonra ailesiyle birlikte Medine'ye giden Hz. Hasan siyasetten uzak bir hayat geçirmiştir. Rivayete göre Yezîd b. Muâviye ile evlendirilmek vaadiyle kandırılmış olan eşi Ca'de binti Eş'as b. Kays tarafından zehirlenmiş ve 669 tarihinde vefat etmiştir. Halim selim, cömert, sakın, vakarlı, siyaset ve fitneden

kaçınan bir yaratılışa sahip olan Hz. Hasan, “müctebâ, takî, zekî” ve “sıbt” lakaplarıyla anılmıştır (Fığlalı, 1997, s. 282-283).

Edebî eserlerde Hz. Hasan için yazılan şiir sayısı sınırlıdır. Divanlarda ehl-i beyt, On İki İmam ve Kerbelâ manzumelerinde kardeşi Hz. Hüseyin ile birlikte bir ya da birkaç beyitte kendisine yer verilmektedir. Mesnevilerde ise özellikle Hz. Muhammed’in hayatını konu alan siyer tarzı eserlerde Hz. Hasan’a bir bölüm ayrıldığı dikkati çeker (Ayan Nizam, 2023, s. 215). Yine mesnevilerin giriş kısmında dört halifenin söz konusu edildiği bölümde aynı başlık içinde ya da yeni bir başlık altında Hz. Hasan’dan da bahsedilmiştir (Kartal, 2001, s. 77).

Vehbî de Hz. Hasan için müstakil bir şiir kaleme almamış olmakla birlikte şiirlerinde babası Hz. Ali, annesi Hz. Fatıma, kardeşi Hz. Hüseyin ve On İki İmam’la birlikte ona da yer vermiştir. Vehbî, “sabır” ve “zehir içmek” kelimeleri ile Hz. Hasan’a şiirinde yer vererek onun hilm sahibi olmasına, sabırlı yaratılışına ve ölümüne göndermelerde bulunmuştur:

Sabr u hilm çün tahammül eylemek maksûd ise
Var anı sen Şâh Hasan hulku’r-rızâdan kıl taleb (H 4a, K 6a)

Hem Hadîce Fâtıma hayrû’n-nisânın aşkına
Şâh Hasan hulku’r-rızâ aşkına ihsân eyle gel (K 22a)

Şâh Hasan hulku’r-rızâ râhında semmi içmişem
Şâh Hüseyin-i Kerbelâ yolında cân baş virmişem (H 18b)

Şâh Hasan hulku’r-rızâ vechinde nûr-ı Mustafâ
Şâh Hüseyin-i Kerbelâ sırrında Alîdir hemân (H 21b)

Hz. Hüseyin

Hz. Hüseyin, Hz. Muhammed’in torunu, Hz. Ali ile Hz. Fatıma’nın küçük oğlu ve Hz. Hasan’ın kardeşidir. 626 yılında Medine’de doğmuştur. Dedesi Hz. Muhammed tarafından ismi konulmuştur. Ağabeyi Hz. Hasan gibi o da ilk halife döneminde çıkan olaylara fiilen katılmamış, Hz. Osman’ın hilafeti esnasında kardeşiyle birlikte Horasan Seferi’ne katılmış, Hz. Osman’ı isyancılara karşı babası ve ağabeyi ile birlikte korumuştur. Babası Hz. Ali halife olunca onun tüm seferlerine katılan Hz. Hüseyin, babasının şehadetinden sonra da ağabeyi Hz. Hasan’a biat etmiştir. Hz. Hasan’ın Muâviye ile anlaşmasına önce itiraz etmiş daha sonra durumu kabul ederek ölümüne kadar ağabeyinin yanında olmuştur. Hz. Hasan’ın vefatından sonra ise harekete geçmediği gibi, fitne çıkarılmasına da izin vermemiştir. Ancak 676 yılında Muâviye’nin, oğlu Yezîd’e biat edilmesini istemesi onu da rahatsız etmiştir. Yezîd’e biat edilmesi yönündeki baskılar

karşısında biat etmeyerek Mekke'ye gitmiştir. Kûfelilerin kendisini hilafete getirmek için davet mektupları yazmaları üzerine amcasının oğlu Müslim b. Akîl'i Kûfe'ye yollamıştır. Müslim'in Hz. Hüseyin adına biat aldığını öğrenen Yezîd, Kûfe valisini görevden alarak yerine Basra valisini tayin etmiştir ve ondan Müslim'i şehirden çıkarmasını veya öldürmesini istemiştir. Azledilen valinin etkisiyle toplanan halk kısa sürede dağılınca Müslim'in yanında sadece otuz kişi kalmıştır. Müslim ihbar edilerek öldürülmüştür. Daha önce Kûfelilerden biat aldığını haber veren Müslim'in öldürülmesi, halkın sözünden döndüğü haberini Hz. Hüseyin'e ulaştırmasına imkân vermemiştir. Bu sırada ailesi ve bazı taraftarlarıyla birlikte Kûfe'ye hareket etmiş olan Hz. Hüseyin, yolda Kûfelilerin biatten caydığını öğrendiğinde işler geri dönülmez noktaya ulaşmıştır. Etrafindakilere geri dönmek isteyenlerin dönebileceğini söyleyen Hz. Hüseyin yetmiş kişilik bir grupla Kerbelâ'ya ulaşmıştır. Burada susuz ve savunmasız bir hâlde kalan kafilere daha sonra saldırılmış ve Hz. Hüseyin burada başı kesilerek şehit edilmiştir (Fığlalı, 1998, s. 518-521).

İslam tarihinin en üzüntü verici olaylarından olan Kerbelâ hadisesi, Müslümanların zihninde derin izler bırakmış ve bu konuda “Maktel-i Hüseyin” olarak adlandırılan eserler başta olmak üzere “Kerbelâ Mersiyeleri” ve “Muharremiyye”ler yazılmıştır. Bu şiirlerde genellikle Hz. Hüseyin'in ile yanındakilerin susuz bırakılarak acı bir şekilde öldürülmeleri anlatılmış ve yaşanan olayların müsebbibi olan Yezid lanetlenmiştir. Bunlar dışında Hz. Hüseyin'i On İki İmam ile birlikte ele alan şiirler de söz konusu olmuştur.

Vehbî Dîvânı'nda da Hz. Ali, Hz. Hasan ve On İki İmam ile birlikte Hz. Hüseyin'e yer verildiği, Kerbelâ hadisesinden bahsedildiği dikkati çekmektedir. Vehbî'nin şiirleri arasından seçilen aşağıdaki örneklerde Hz. Hüseyin'in -yukarıda aktarıldığı üzere- Mekke'den Kûfe'ye doğru yola çıkması, Kerbelâ'da susuz kalıp şehit olması işlenmiştir. Süfyânîlere¹¹ ve özellikle de saldırı emrini veren *Şemir b. Zülcevşen*'e de lanet okunmuştur. Son örnekte ise şair, Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin'in aşkına/hatırına şefaat beklentisini dile getirmiştir:

İmâm Hüseyin Hak aşkıyla coşdu

Mekke Medînenen hicrete göçdü

Kerbelâda susuz Şâh şehîd düşdü

Güzel Allâh göster bize dîzârın

(H 19b, K 29a)

¹¹ Emevî hânedanının Ebû Süfyân'ın soyundan gelen ilk üç halifesinin mensup olduğu kola Süfyânîler denilmiştir (bk. Yiğit, 1995, s. 87).

Çü Süfyânîlere mihnet *Yezîd-i Şemrîye*¹² la‘net
İmâm Hasan *Hüseyn* himmet be-hakk-ı Kerbelâ yâ Rab (H 3b, K 5b)

Şâh Hasan şâhum *Hüseyn-i Kerbelânun* aşkına
Umarız her dem şefâ‘at yâ Ali senden meded (H 6b, K 10a)

On İki İmam

On İki İmam ile ilgili inanış Hz. Ali ile başlar ve İmam Mehdi ile biter. Bu On İki İmam sistemini benimseyen inanışa İsnâaşeriyye de denir. *Şiilerce dini korumak ve hükümlerini yerine getirmek için Peygambere halife ve varis olduklarına inanılır. Caferiye, On İkiler Fırkası, İmamiye de denilen bu mezhebin inanışına göre Hz. Muhammed, Veda Haccı’ndan dönerken Gadiruhum denilen yerde Hz. Ali’yi kendisine vasi ve halife tayin etmiş, on iki imam bulunacağını söylemiş, hatta sonuncusunun Mehdi olacağını açıklamıştır. Bunların her biri, kendisinden sonraki imamı ümmete bildirmiştir. Bu mezhep Alevi esaslara istinad etmekle beraber ehl-i sünnet akidesini de benimsemiştir* (Pala, 2002, s. 146). Bu inanışa göre On İki İmam’ın isimleri sırasıyla şu şekildedir: Ali b. Ebû Tâlib (ö. 40/661), Hasan b. Ali (ö. 49/669), Hüseyin b. Ali (ö. 61/680), Ali Zeynelâbidîn (ö. 94/713), Muhammed el-Bâkır (ö. 114/733), Ca‘fer es-Sâdık (ö. 148/765), Mûsâ el-Kâzım (ö. 183/799), Ali er-Rızâ (ö. 203/818), Muhammed et-Takî el-Cevâd (ö. 220/835), Ali en-Nakî el-Hâdî (ö. 254/868), Hasan b. Ali el-Askerî (ö. 260/874), Muhammed el-Mehdî el-Muntazar (el-Kâim, el-Hüccce; d. 15 Şaban 255/29 Temmuz 869) (Fırlalı, 2001, s. 145; Pala, 2002, s. 146).

Şiirlerde Hz. Ali’den başlayarak imamların bir kısmına ya da tamamına yer verilmiştir. On İki İmam’ın isimlerinin tamamına yer veren ve On İki İmam’ı anlatan şiirlere genel olarak *Düvâzdeh* ya da *Düvâzdeh İmâm*, *Düvazde İmam*, *Düvazimam*, *Düvâz-nâme*, *Düvaz* denilmektedir (Tür hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aydın, 2022; Kılıç, 2011).

Vehbî de şiirlerinde On İki İmam’ın tamamının ismini saymakla birlikte, zaman zaman birkaçının ismine yer verdiği şiirler de söylemiştir:

Fahr-ı âlem Mustafâ aşkına ihsân eyle gel
Şâh *Aliyyü’l-Murtazâ* aşkına ihsân eyle gel

¹² Kerbelâ’da savaşın sonlarında artık sıcak ve susuzluktan bitkin hâle düşen az sayıdaki insanın başında piyade olarak cesaretle dövüşen Hz. Hüseyin’e Şemir b. Zülcevsen’in emriyle her taraftan hücum edilmiş ve Sinân b. Enes en-Nehaî önce bir harbe saplayıp onu yere düşürmüş, sonra atından inerek saçlarını ve daha sonra da başını kesmiştir (Fırlalı, 1998, s. 520).

Hem Hadîce Fâtıma hayrû'n-nisânın aşkına
Şâh *Hasan hulku'r-rızâ* aşkına ihsân eyle gel

Münkir-i bî-dîn elinden terk edip dâr u diyâr
Şâh *Hüseyn-i Kerbelâ* aşkına ihsân eyle gel

Şâh *Zeynü'l-Âbidîn Bâkır* u *Ca'fer* aşkına
Mûsî-i Kâzım Rızâ aşkına ihsân eyle gel

Şâh *Takî* vü bâ-*Nakî* şâhum *Hasenü'l-Askerî*
Mehdî-i sâhib-livâ aşkına ihsân eyle gel

Enbiyâ vü evliyâ vü asfiyâ vü etkiyâ
Çâr-deh-i ma'sûm u pâk aşkına ihsân eyle gel

Kutb-ı Âlem Hâcî Bektaş-ı Velî Abdâl Mûsî
Seyyid Alî Kaygusuz aşkına ihsân eyle gel

Yedi deryâ sana bir katre gibidir ey Hudâ
Vehbî âciz derdmend aşkına ihsân eyle gel (K 22a-b)

Şairin *on iki* kelimesini kullanarak tüm imamlara atıf yaptığı da olmuştur:

Fahr-ı âlem aşkına sen kıl hidâyet yâ Mu'în
On iki şâh-zâde dâ'im Vehbînin başında tâc (H 5b, K 8a)

İsnâaşeriyye inancında *Çârdeh Ma'sûm-ı Pâk* şeklinde ifade edilen on dört kişiden bahsedilir. Bunlar, Hz. Muhammed ve Hz. Fatıma ile birlikte On İki İmam'dır. İsnâaşeriyye Şiîleri, bu kişilerin hata ve gûnahtan münezzeh olduğuna inanırlar (bk. Algar, 1993, s. 227-228). Vehbî, şiirlerinde bu inanışın bir tezahürü olarak bu kişilere gönderme yapmak üzere “çâr-deh ma'sûm-ı pâk” ifadesine yer vermiş, onların hatırına yardım istemiştir:

Be-hakk-ı *çâr-deh-i ma'sûm* diler gönlüm senin lutfun
Bağışla Vehbîye cürmün be-hakk-ı evliyâ yâ Rab (H 3b, K 5b)

Aşağıdaki dörtlükte de şair, “on dört” ibaresi ile söz konusu kişilere gönderme yapmıştır:

Hadîce-i Kübrâ İslâm bennâsı

Fâtıma-i Zehrâ mü'min anası

Ehl-i Beyt hânedân *on dört körpesi*

Muhibler necâtın ârzûla gönül

(H15b, K 21a)

Sonuç

Bu makalede Moralı İbrahim Vehbî'nin şiirlerindeki *Ehl-i Beyt/Âl-i Abâ* ile ilgili söylemler incelenmiştir. Vehbî'nin hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Şaire ait 147 şiire kütüphanelerde yer alan iki yazma eserden hareketle ulaşılmaktadır. Vehbî'nin şiirleri tasavvufî içerikli olup bu şiirlerinde *Ehl-i Beyt*'e ilişkin söylemler önemli bir yer tutmaktadır. Kaynaklarda Vehbî'nin Alevi-Bektaşî meşrep bir şair olduğu kayıtlıdır. Eldeki şiirlerin içeriği de bu bilgiyi destekler niteliktedir.

Çalışmada, seçilen şiir örneklerinden hareketle Vehbî'nin *Ehl-i Beyt*'le ilgili yaklaşımı değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Vehbî'nin; Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin başta olmak üzere On İki İmam'ın isimlerini zikrettiği görülmüştür. İslam tarihinde *Ehl-i Beyt*'in kimlerden oluştuğuyla ilgili tartışmalar da düşünüldüğünde Vehbî'nin bu tutumunun geleneksel Alevi *Ehl-i Beyt* anlayışıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Şair, onların manevî hatıralarını yüceltmek, himayelerini talep etmek ve şefaât beklentisini dile getirmek amacıyla söz konusu dinî şahsiyetlerin isimlerini şiirlerinde anmıştır. Şiirlerdeki kimi ifadelerden şairin kendisi için kurguladığı bu söylemlerinin diğer talipler için de yol gösterici olması amacı güttüğü anlaşılmaktadır. Vehbî'nin *Ehl-i Beyt* için kurguladığı bütün bu söylemlerin gelenek ile uyumlu olduğu ifade etmek gerekir.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. (2015). Şîî-İmâmîyye'nin Ehl-i Beyt tasavvuru ve dinî referansları. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 119-149. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siirtilahiyat/issue/16494/172261>
- Algar, H. (1993). Çârdeh Ma'sûm-ı Pâk. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 8, s. 227-228) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cardeh-masum-i-pak>
- Arslan, M. ve Erdoğan, M. (2009): *Kerbela mersiyesi*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Atik Gürbüz, İ. (2012). Kerbelâ şehidinden sevgili imgesine: Hz. Hüseyin. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 64, 129-146. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva/issue/71964/1157737>
- Atik Gürbüz, İ. (2022). Dîvân (Vehbî). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* içinde. Erişim adresi (18 Aralık 2024): <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-Vehbî-tees-1854>
- Ayan Nizam, E. (2023). Divan şiirinde Hz. Hasan. N. Özbek Arslan ve F. Eren Kaya (Ed.), *Klasik Türk Edebiyatında Ehl-i Beyt* (s. 211-266) içinde. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Aydın, D. (2022). Klasik Türk şiirinde düvâz-dehler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 103, 261-281. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2664118>
- Aydın, Ş. (2011). Divan şiirinde Ehl-i Beyt. *Doğu Araştırmaları*(8), 23-36. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/doguedebiyati/issue/53731/719200>
- Cunbur, M. (1996). Klâsik edebiyatımızda Ehl-i Beyt sevgisi. *Erdem*, 8(24), 909-960. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44406/549809>
- Coşkun, İ. (2004). İmâmiyye Şîa'sında Ehl-i Beyt sevgisinin ezoterik (bâtınî) inançlara dönüşümü. *Marife*, 4(3), 123-143. doi: [10.5281/zenodo.3343505](https://doi.org/10.5281/zenodo.3343505)
- Delice, G. (2024). *15 ve 16. Yüzyıl Dîvânlarında Ehl-i Beyt*. Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Demir, N. (2011). Türk düşünce dünyasında Hazret-i Ali. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 85-104. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva/issue/71956/1157637>
- DİA (1998). Haydar. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 17, s. 24) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/haydar>
- Ergun, P. (2011). *Atlarla Suların hami ruhu yilkıcılarla bağşılının Pîri Kambar Ata Baba Gammar*. Konya: Kömen Yayınları.
- Ergun, S. N. (1956). *Bektaşî edebiyatı antolojisi, on dokuzuncu asırdanberi, Bektaşî-Kızılbaş Alevî şairleri ve nefesleri* (3 Cilt). İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Fevzî, F. Ö. (2000). Ehl-i Beyt kavramı üzerine. M.B. Varol (Çev.). *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 397-404. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/19711/210613>
- Fırlalı, E. R. (1989). Ali. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 2, s. 371-374) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali#1>
- Fırlalı, E. R. (1997). Hasan. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 16, s. 282-285) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan>

- Fığlalı, E. R. (1998). Hüseyn. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 18, s. 518-521) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin>
- Fığlalı, E.R. (2001). İsnâaşeriyye. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 23 s. 142-147) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/isnaaseriyye>
- GümüšoĖlu, H. (2014). Ehl-i Sünnet ve İmamiyye Şiasının Ehl-i Beyt kavramına yükledikleri anlamlar. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII(2), 291-318. doi: [10.18505/cuifd.254726](https://doi.org/10.18505/cuifd.254726)
- İçli, A. (2023). Klasik Türk şiirinde ehlibeyt kavram (sözlüksel) alanı ve ehlibeyt imgesinin görüntü seviyeleri. N. Özbek Arslan ve F. Eren Kaya (Ed.), *Klasik Türk Edebiyatında Ehl-i Beyt* (s. 1-115) içinde. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- İyişenyürek, O. (2020). Bir Ehlibeyt şairi olarak Abdullah b. Muhammed Eş-şebrevî. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(49), 173-208. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/55813/670619>
- Kandemir, M.Y. (1989). Ali (İlmî şahsiyeti). *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 2, s. 375-378) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali#2>
- Kandemir, M.Y. (1995). Fâtıma. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 12, s. 219-223) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatima#1>
- Kartal, A. (2001). Türkçe mesnevilerin tertip özellikleri. *Bilig*, 19, 69-119. Erişim adresi: <https://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3405-published.pdf>
- Kılıç, F. (2011). Türk edebiyatında duvazdehler. *Klasik Türk Edebiyatının Peşinden* (s. 359-381) içinde. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Komisyon (1976). Vehbî (Morali). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (Cilt. 8. s. 524) içinde. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öz, M. (1994). Ehl-i Beyt. *İslam Anskilopedisi* (Cilt. 10, s. 498-501) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-beyt>
- Öz, M. (2013). Zülfikar. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 44, s. 553-554) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/zulfikar#1>
- Özel, A. (1989). Âl. *İslam Anskilopedisi* (Cilt. 2, s. 305-306) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/al>
- Özkan, T. (2015). Vehbî, Morali. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* içinde. Erişim adresi (18 Aralık 2024): <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Vehbi-morali>

- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları.
- Savran, Ö. ve Keklik, S. (2013). Edebiyatımızda Ehl-i Beyt sevgisi çerçevesinde Malatyalı Sabri Divanı örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(8), 1025-1036. doi: [10.9761/JASSS1960](https://doi.org/10.9761/JASSS1960)
- Şenzeybek, A. (2019). Hamza Nigari'nin farklı İslam yorumlarına yaklaşımı. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 429-444. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/50273/633659>
- Tekdemir, H. K. (2024). Ehl-i Kisâ (Âl-i Abâ) kıssasını nakleden bir eser: Siyer-i Âl-i Beyt". *İSTEM*, 44, 301-328. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem/issue/89385/1561140>
- Uludağ, S. (1989). Âl-i Abâ. *İslam Anskilopedisi* (Cilt. 2, s. 306-307) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/al-aba>
- Üçer, C. (2004). Geleneksel Alevilikte Ehl-i Beyt anlayışı, Tokat yöresi örneği. *Marife*, 4(3), 269-285. Erişim adresi: <http://marife.org/en/pub/marife/article/1064469>
- Varol, M. B. (2003). Ehl-i Beyt sevgisi nedir? Nasıl olmalıdır? *İSTEM*, 2, 109-128. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem/issue/26528/279245>
- Vehbî (t.y.). *Dîvân*. Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Haşım Paşa, nu. 76/4.
- Vehbî (t.y.). *Dîvân*. Konya Büyükşehir Belediyesi A. R. İzzet Koyunoğlu Şehir Müze ve Kütüphanesi, nu. 15010.
- Yakıcı, A. ve Özdemir, N. (2013). Çorum Alevîleri'nde kamberlik geleneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 64, 249-270. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva/issue/71964/1157807>
- Yavuz, A. (2005). Ehl-i Sünnet'e göre Ehl-i Beyt'in konumu -Sekaleyn hadisi üzerine bir değerlendirme. *Marife*, 5(3), 333-360. Erişim adresi: <http://marife.org/tr/pub/issue/37814/436648>
- Yekbaş, H. (2013). Türk Edebiyatında Hz. Ali Mevlidleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 65, 17-52. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva/issue/71938/1157352>
- Yıldıran Sarıkaya, M. (2004). *Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Ali*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Yıldırım, A. (2018). 'Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım' hadis-i kudsisinin klasik şiire yansımaları. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 1(1), 154-68. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/532083>
- Yiğit, İ. (1995). Emevîler/Siyasî Tarih. *İslam Anskilopedisi* (Cilt. 11, s. 87-104) içinde. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emeviler>